

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ КОНФЛІКТІВ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

Розглянуто соціально-психологічні умови попередження конфліктів у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, які виникають серед учасників дорожнього руху. Досліджено спеціальну комунікативну підготовку водіїв, що лежить в основі дорожньої етики, соціально-психологічні особливості конфліктів між водіями та співробітниками патрульної служби Національної поліції України. Внесено пропозиції щодо вдосконалення та реорганізації системи підготовки поліцейських, водіїв і підвищення їх кваліфікації.

Ключові слова: безпека дорожнього руху, соціально-психологічний конфлікт, типологія дорожніх конфліктів.

Постановка проблеми. Одним із аспектів успішної асоціації України до Європейського Союзу є вирішення потреби підвищення безпеки дорожнього руху через поліпшення ефективності державного контролю у зазначеній сфері. Як структура в системі вітчизняних державних силових інститутів, що відповідають за забезпечення різних аспектів функціонування транспортної системи держави, Національна поліція України повинна забезпечити безпеку дорожнього руху у нових умовах. Законодавчо визначені пріоритети в діяльності поліції, своєю чергою, актуалізують удосконалення діяльності його співробітників, зокрема у сфері контролю за безпекою дорожнього руху. Особливий корпус проблем пов'язаний з пошуком психологічних механізмів активізації особистісного та професійного ресурсу співробітників поліції у вирішенні конфліктних ситуацій. Використання таких механізмів у реальній практиці в роботі органів внутрішніх справ України щодо зменшення конфліктності у сфері дорожнього руху в сучасних соціально-економічних умовах між силовими структурами і різними соціальними групами населення сприятиме підвищенню рівня довіри населення до правоохоронної системи та державного апарату загалом.

Стан дослідження. Сучасна конфліктологія вивчає різновиди конфліктів: виробничі, ділові, управлінські, педагогічні, політичні, етнічні, сімейні тощо. Проте психологічна проблематика дорожніх конфліктів порушується в незначній кількості робіт. Соціально-

психологічний підхід до вивчення дорожнього руху досліджували такі науковці: Р. Берон, Б. Венда, П. Вацлавіка, Л. Козера, Е. Кузьмін, М. Логанов, Ф. Піір, Р. Ротенберг, Д. Річардсон, Ю. Степкін, Г. Уліханян та ін. У сучасній соціальній психології тема дорожнього конфлікту фактично не відображена.

Проблема конфліктності не є предметом цілеспрямованих досліджень у транспортній психології. Одним із наслідків недостатнього вивчення соціально-психологічних механізмів взаємодії людей у процесі пересування є слабка соціально-психологічна підготовка професіоналів і автолюбителів, відсутність системи навчання взаєморозумінню в специфічних дорожніх умовах, недостатній рівень підготовки поліцейських до виконання завдань у сфері забезпечення дорожнього руху, як наслідок – високий рівень конфліктності.

Мета статті – виявити соціально-психологічні властивості дорожніх конфліктів, умови їх виникнення та попередження.

Виклад основних положень. Розвиток світового автомобілебудування, збільшення кількості автомобілів на дорогах є причиною багатьох проблем, зокрема соціально-психологічних. Зростання інтенсивності дорожнього руху призводить до підвищення тісноти взаємодії його учасників. Природним наслідком цього слугує конфліктність: крім фізичних зіткнень, виникають напружені комунікації між учасниками дорожнього руху, загострений емоційно-інформаційний обмін із наслідками, тяжкість яких іноді перевищує зіткнення машин [1, с. 43–44]. І те, й інше охоплює суть конфлікту.

Небезпека дорожніх конфліктів очевидна, вони істотно знижують якість дорожнього руху, стають причиною дорожньо-транспортних подій і часто самі є подією. Чимало дорожніх конфліктів містять кримінальну складову. Багато дорожніх конфліктів мають юридичне продовження унаслідок порушень правил дорожнього руху. Ураховуючи те, що 2014 р. до адміністративної відповідальності притягнуто 3,5 млн. осіб за порушення у сфері безпеки дорожнього руху, проблема має пріоритетне значення [2]. Підвищеною конфліктністю дорожнього руху користуються антисоціальні елементи, провокуючи зіткнення і примушуючи водіїв відповідати за уявну шкоду, завдану витончено підставленому автомобілеві або пішоходу.

Конфлікти – явище неминуче, але боротьба з ними, їх попередження і пом'якшення необхідні, оскільки вони спричиняють занепад культури, зниження рівня безпеки та ефективності автомобільних поїздок і перевезень.

Це визначає практичну актуальність соціально-психологічного дослідження дорожніх конфліктів. Зниження конфліктності означає

підвищення рівня безпеки на дорогах та ефективності автомобільного транспорту. Дорожній рух – це система специфічних комунікацій, динамічна форма існування дорожньої спільноти. Інтактний тип дорожніх комунікацій є базовим, що становить соціально-психологічну природу дорожнього конфлікту.

Дорожній рух є внутрішньосуперечливим процесом, що містить численні конфліктогени та передумови до зіткнень машин і людей. Важливим показником стану та якості дорожнього руху є його конфліктність, обумовлена кількістю, гостротою та культурою вирішення конфліктних ситуацій.

Дорожній конфлікт – це динамічний комунікативний акт, зумовлений конфронтаційно взаємозалежною поведінкою учасників руху, що містить загрозу їх фізичного зіткнення та супроводжується дезорганізацією психічних станів.

Система конфліктогенів охоплює: порівняно стабільні фактори, пов'язані з особистісними особливостями учасників дорожнього руху та психологією дорожньої спільноти; ситуативні чинники, які визначаються психічним станом людей під час руху, а також особливостями дороги, і конкретні дії, до яких свідомо чи несвідомо вдаються винуватці й учасники конфлікту [3, с. 112].

Є залежність між базовим прагненням до першості, дорожньою агресією, комунікативною некомпетентністю водіїв транспортних засобів і особливостями культури дорожньої спільноти, з одного боку, і змістовними, структурними та типологічними особливостями конфліктів, – з іншого.

Дорожній конфлікт має соціально-психологічну структуру. Її статичний бік представлений співвідношеннями особистісних якостей, якими характеризуються конфліктуючі сторони, мовою та каналами конфліктного спілкування, змістом дорожньої проблеми, розв'язуваної спільно учасниками конфлікту, а також результатами і наслідками конфліктних взаємодій.

Динамічний бік структури відображає виникнення та вирішення конфліктної проблеми: її зародження, виявлення і спроби вирішення, спільне осмислення того, що сталося, поєднане з впливами конфліктуючих сторін одна на одну [4, с. 43].

Соціально-психологічна типологія дорожніх конфліктів відображає їх різноманітність, яка визначається своєрідним поєднанням конфліктних чинників, породжуваних сторонами і їх взаємодією. Основу типології утворює композиція конфліктної групи, що містить агресивність сторін, їх конкурентність і комунікативну некомпетентність. Відповідно, є шість основних типів конфліктів, три з яких

є симетричними і три – асиметричними, в яких основний конфліктний фактор поєднується з униканням або співпрацею.

Соціально-психологічна модель дорожнього руху становить систему динамічних комунікацій усередині дорожньої спільноти, базовою формою яких слугує інтактне спілкування. Комунікативні особливості поведінки учасників дорожнього руху безпосередньо пов'язані з процесами, що характеризують дорожню культуру, утворюючи різні конфліктогенні чинники дорожнього руху, джерелами яких є особистісні особливості водіїв і пішоходів, культура дорожнього співтовариства, а також дорожня інфраструктура. Вивчення зазначеної системи вимагає розроблення спеціалізованої методики дослідження та діагностики дорожніх конфліктів.

Соціально-психологічними умовами попередження дорожніх конфліктів і пом'якшення їх гостроти є:

- підвищення комунікативної компетентності водіїв і пішоходів та зростання на цій основі культури дорожньої спільноти;
- психологічно обґрунтоване вдосконалення нормативно-правової системи дорожнього руху, зокрема зміцнення дисципліни, та реалізація ресурсів соціальної реклами для впливу на культуру дорожнього руху.

Комунікативна компетентність поліцейських і водіїв становить спеціалізовану форму соціальної компетентності і охоплює: знання типології поведінки водіїв і пішоходів, уміння ідентифікувати представників окремих типів і розпізнавати машини, що вимагають підвищеної уваги; шанобливе ставлення до всіх учасників дорожнього руху, втілене в манері водіння, гнучкість поведінки, яка поєднує поступливість і рішучість у використанні наданих прав.

Підвищення соціальної компетентності поліцейських, водіїв і пішоходів є ключовим напрямом зниження конфліктності дорожнього руху. Вирішення цього завдання передбачає формування людини як учасника дорожнього руху із раннього віку.

Компетентність у професійному спілкуванні утворює систему внутрішніх ресурсів (знань, навичок, умінь перцепції, інтеракції, комунікації), необхідних для побудови ефективної комунікативної дії в орієнтовній та виконавчій частинах. Наявна система професійної підготовки інспекторів патрульної служби, яка здійснюється в основному в різних формах теоретичних занять, не забезпечує автоматичне зростання навичок і вмінь професійного спілкування, необхідних у практичній діяльності. Ефективним засобом підвищення компетентності інспектора патрульної служби в спілкуванні є діяльнісно орієнтований соціально-психологічний практикум, який забезпечує позитивні

зміни характеристик міжособистісної взаємодії, що є індикаторами компетентного професійного спілкування: диференційованість міжособистісного сприйняття, адекватність засобів міжособистісної комунікації і ступеня взаєморозуміння в ситуації спілкування, рівень розвитку навичок і вмій організації спільної діяльності.

Соціально-психологічний практикум інспектора патрульної служби – це форма навчання, що становить особливу організовану взаємодію членів малої групи, в якій здійснюється вплив, спрямований на розвиток в особистості компетентності в професійному спілкуванні. Відмінними рисами діяльнісно орієнтованого соціально-психологічного практикуму є: обов'язковий психологічний аналіз професійної діяльності учасників; визначення місця спілкування в структурі професійної діяльності учасників; реалізація названих елементів програми на початкових фазах тренінгу.

Особливу роль у цьому виконує спеціальна комунікативна підготовка водіїв, що лежить в основі дорожньої етики. Наявна система підготовки водіїв і контролю їх кваліфікації не акцентує на показниках культури та етики дорожніх взаємодій, тому водієм можна стати за будь-якого рівня культури та етики.

Соціально-психологічне навчання автомобілістів ґрунтується на тому, що соціальна компетентність водія утворює сукупність специфічних знань, навичок і установок, що дозволяють йому продуктивно взаємодіяти з іншими учасниками дорожнього руху, уникаючи зіткнень і грубих емоційних обмінів. Ці якості та компетенції можна успішно формувати шляхом дорожньо-комунікативного тренінгу, який охоплює практичне вивчення питань психології дорожнього співтовариства і культури руху (соціально-психологічна природа дорожнього конфлікту; дорожня агресія; психологічні причини дорожньої суперництва та ін.).

Для пом'якшення дорожньої конфліктності необхідно зміцнювати дисципліну дорожнього руху. Зasadничими у цій діяльності є Правила дорожнього руху. Існує багато причин, що знижують дисципліну водіїв і пішоходів.

Дослідження доводить, що конфліктність більш безпосередньо пов'язана з ігноруванням правил дорожньої ввічливості, спілкування між учасниками дорожнього руху.

Дослідження конфліктності дорожнього руху, проведені у Німеччині, свідчать про те, що ставлення водіїв до соціальних норм в основному позитивне, але ці норми «деформалізуються», тобто надмірно узагальнюються та зводяться до одного принципу: «не створювати проблем іншим». Для зміцнення дисципліни учасників дорожнього

руху доцільно різко зменшити кількість винятків із правил, послідовно підвищувати ступінь консолідованості дорожньої спільноти, вирішити проблему контролю та покарання за порушення порядку, встановленого на дорогах, здійснювати моніторинг за динамікою дорожньої дисциплінованості окремих категорій водіїв [5, с. 254].

Неабиякий потенціал впливу на конфліктність дорожнього руху має соціальна реклама. Дослідження, проведені у США та Великій Британії, доводять, що цей потенціал використовується незначною мірою.

Щодо реклами культури дорожнього руху, то в Україні вона перебуває на початковій стадії розвитку. Допускаються грубі помилки, які не сприяють сприйняттю водіями відповідних закликів і реклами загалом.

Для підвищення ефективності впливу соціальної реклами, спрямованої на зниження дорожньої конфліктності, доцільно надати їй позитивної спрямованості, істотно збільшити її інтенсивність (кількість) і враховувати соціально-психологічні закономірності та особливості її сприйняття учасниками дорожнього руху [6, с. 212]. Підготовку соціальної реклами доцільно довірити Центру безпеки дорожнього руху і автоматизованих систем МВС України¹, який повинен об'єднати зацікавлених у підвищенні культури та ефективності діяльності автомобільного транспорту, патрульну службу Національної поліції України, органи центрального, регіонального та місцевого управління, рекламні агентства з метою суттєво змінити ситуацію на дорогах.

Для подальшого дослідження соціально-психологічної проблематики дорожніх конфліктів доцільно мати на увазі такі проблеми: соціально-психологічні механізми сприйняття та атрибуції водіями дорожніх партнерів; соціально-психологічні умови ефективності соціальної реклами культури дорожнього руху; психологічні причини конкурентної поведінки водіїв; соціально-психологічні особливості культури дорожньої спільноти; соціально-психологічні особливості конфліктів між водіями та співробітниками патрульної служби Національної поліції України.

Висновки. У процесі вдосконалення та реорганізації системи підготовки поліцейських, водіїв і підвищення їх кваліфікації доцільно враховувати соціально-моральний зміст дорожнього руху, створити умови для формування соціально-психологічної компетентності, переформувавши навчальні плани та екзаменаційні вимоги МВС України, включивши в зміст навчальних планів автомобільних шкіл спеціалізо-

¹ Назва установи станом на 01.10.2015 року.

ваний комунікативний тренінг, що формує соціальну орієнтацію водія та керування автомобілем. Доцільно також доповнити професіограму водія автомобіля комунікативною складовою його діяльності та професійно важливих якостей. У контексті удосконалення підготовки працівників патрульної служби Національної поліції України треба впровадити в процедуру психологічної експертизи дорожньо-транспортних пригод соціально-психологічні завдання і методику оцінки особливостей конфлікту, його місця в причинах і наслідках події.

Перспективи подальшої роботи. Дослідження дорожнього конфлікту важливо в теоретичному розумінні, в інтересах розвитку загальної соціально-психологічної теорії конфлікту і її прикладних напрямів, які вивчають конфлікти в різних сферах діяльності людей. Це дозволяє розширити предметну галузь психологічної конфліктології, глибше зрозуміти механізм взаємодії та відносин поліцейських, водіїв і пішоходів у специфічних умовах дефіциту часу та високої просторово-часової динамічності. Проблеми вдосконалення професійної підготовки співробітників поліції щодо попередження конфліктів у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху зумовлені необхідністю підвищення ефективності оперативно-службової діяльності патрульної служби Національної поліції України.

Одним із важливих завдань, що визначають ефективність будь-якого психологічного впливу, є формування мотивації співробітників підрозділів, спрямованої на вдосконалення професійної психологічної підготовки. Для цього необхідно вивчити психологічні умови попередження конфліктів у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху.

1. Романов А. Н. Автотранспортная психология: учебное пособие / А. Н. Романов. – М.: Академия, 2002. – 224 с.

2. Аваков А. Б. Огляд адміністративної практики органів внутрішніх справ України / А. Б. Аваков. – К.: ГШ МВС України, 2015. – 8 с.

3. Управління персоналом органів внутрішніх справ (психолого-педагогічний аспект): навчальний посібник / В. І. Барко, Ю. Б. Ірхін, Д. Й. Никифорчук, П. П. Підюков. – К.: Київський юридичний інститут, 2005. – 278 с.

4. Психологія управління: курс лекцій / В. І. Барко, В. М. Клачко, О. В. Волошина, Т. В. Остафійчук. – К.: АУ МВС, 2009. – 123 с.

5. Юридична психологія: підручник. – 2-е вид., доопр. та доп. / Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко та ін.; заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсеєва. – К.: КНТ, 2008. – 352 с.

6. Юридична психологія: словник / Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко та ін.; заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсеєва. – Вид. 2-ге, уточ. та доп. – К.: КНТ, 2008. – 224 с.

Єсимов С. С., Барвинская Х. А. Социально-психологические условия предупреждения конфликтов в сфере обеспечения безопасности дорожного движения

Рассмотрено социально-психологические условия предупреждения конфликтов в сфере обеспечения безопасности дорожного движения. Исследовано специальную коммуникативную подготовку водителей, которая лежит в основе дорожной этики, социально-психологические особенности конфликтов между водителями и сотрудниками патрульной службы Национальной полиции Украины. Внесены предложения по совершенствованию и реорганизации системы подготовки полицейских, водителей и повышения их квалификации.

Ключевые слова: *безопасность дорожного движения, социально-психологический конфликт, типология дорожных конфликтов.*

Yesimov S. S., Barvinska Kh. A. Socio-psychological conditions of preventing conflicts in the field of road safety

One of the main aspects of the successful association agreement between Ukraine and the European Union is improving road safety by increasing the efficiency of state control in this area. The National Police of Ukraine as a structure in the national system of state power institutions which are responsible for providing various aspects of the transport system of Ukraine must ensure road safety under present-day conditions.

Legislative priorities in the activities of police cause necessity of improvement of the activities of its employees, and particularly in monitoring road traffic safety.

A special section of the problems is associated with searching psychological mechanisms of activation of personal and professional life of policemen in solving conflicts. The use of such mechanisms in actual practice of internal affairs bodies of Ukraine in order to reduce conflicts in the traffic field between power structures and various social groups under the current socio-economic conditions will increase the level of public trust in law enforcement and the state apparatus in general.

In the process of improvement and reorganization of police training, drivers and their skills it is reasonable to take into account the social and moral content of traffic, create the conditions for forming social and psychological competence, rebuilding appropriate curricula and examination requirements of Ministry of Internal Affairs of Ukraine, including specialized communication training, which forms the social orientation of the driver's profession and driving, in curriculums of automobile schools.

In the context of improvement of training patrol servants of National Police of Ukraine it is necessary to introduce socio-psychological tasks and methods of assessment of the conflict, its place in the causes and consequences of events in the procedure of psychological examination of road traffic accidents.

Key words: *road safety, socio-psychological conflict, typology of traffic conflicts.*

Стаття надійшла 5 листопада 2015 р.